

РЕЦЕНЗІЇ

УКРАЇНСЬКІ ДУМИ ДВАДЦЯТЬ ПЕРШОГО СТОЛІТТЯ

Василь ІВАШКІВ

[*Птащенко О. О.* Наша Голгофа : Думи / О. О. Птащенко. – Одеса : Астропринт, 2014. – 72 с.]

Знаний український фізик з Одеси, професор Олександр Олександрович Птащенко 2014 року оприлюднив незвичну як на свій фах книжку – поетичну збірку «Наша Голгофа: Думи». Що ж собою являє це видання та чому автор понад 200 наукових праць та 4 винаходів зважився творити там, де це робили упродовж століть українські кобзарі та бандуристи? Зміст книжки та коротка, але яскрава передмова Олекси Різниківі переконають – причиною цього є щире переживання за долю рідної країни, прагнення по-своєму поглянути на трагічне минуле України, прославити її кращих синів і доньок, впевнити себе і своїх читачів у її світлому майбутньому.

Збірка О. Птащенка містить 11 поетичних текстів на різні суспільно-політичні й національно-культурні теми, починаючи від далекого історичного минулого («Клятва Івана Мазепи») аж до наших днів – завершує книжку «Дума про Чорновола». Відзначу, що більшість текстів стосується подій ХХ століття – тут і думи про воїнів армії Нестора Махна («Дума про кримський похід повстанців-махновців») та інші події «громадянської» війни («Дума про трьох братів, трьох селянських синів»), боротьбу ОУН («Варшавський суд Степана Бандери»), трагічні міжвоєнні роки, зокрема нищення відомих українців, яких підступно заманювали в СРСР («Дума про Антона Крушельницького»), руйнування храмів («Храм і тиран»), репресії після Другої світової війни («Дума про Ніну Строкату»), моральне цькування української інтелігенції у повоєнний час («Дума про студента Миколу Невірного») тощо. Як бачимо, принцип розташування творів у збірці хронологічний – автор прагнув вихопити із трьохсотлітнього відрізка національної історії найбільш значущі, на його погляд, події. Виникає однак і зауваження – О. Птащенко оминув ціле ХІХ століття, а завершувати збірку все ж мала «Дума про майдан» (про події помаранчевої революції 2004 року), а не «Дума про Чорновола» – його трагічна смерть сталася 1999 року.

Тексти збірки одеського поета-фізика вибудовано переважно відповідно до вимог жанру народних дум: у більшості творів є астрофічна будова вірша із використанням переважно парного римування та дієслівних рим. Відповідною є й тематика творів. Водночас зазначу, що окремі твори («Храм і тиран») хоч і названо думами, однак написано скоріше у стилістиці жанру співанок-хронік. Завершуючи про відповідність/невідповідність поетичних текстів О. Птащенка формі народних дум, зазначу, що кобзарі складала свої тексти, як правило, одразу після певної події, свідком якої були,

або перебуваючи під враженням від яскравої оповіді когось із очевидців. Справді, важко уявити, щоб кобзар із другої половини XVIII століття складав думу про якогось невідомого йому козака Голоту чи втечу трьох братів із города Азова. Звісно, ми не знаємо імен цих кобзарів – складачів народних дум, адже перші систематичні записи цих унікальних творів почали робити лише в XIX столітті (відомо однак і записи чотирьох дум, зроблених наприкінці XVII століття – це так званий «Збірник Кондрацького»), а, за спостереженнями українських фольклористів, процес творення нових дум завершується наприкінці XVII століття. Відтак, кобзарі та бандуристи XIX – початку XX століть (назву зокрема таких – Архип Никоненко, Андрій Шут, Андрій Бешко, Остап Вересай, Федір Кушнерик, Павло Носач) були лише носіями та ретрансляторами думових текстів, що охоплювали події переважно другої половини XVI–XVII століть. Кобзарі переймали ці унікальні фольклорні твори від своїх учителів і передавали учням, пильно стежачи за тим, щоб до текстів ті не додавали нічого від себе.

Натомість О. Птащенко вирішив інакше – він представив свої поетичні версії важливих, на його думку, подій, зокрема й таких, котрі стосувалися його родини або знайомих, створив образи кількох яскравих особистостей минулого й сучасного. До більшості текстів автор додав цікаві біографічні довідки, увиразнив свою інформацію унікальними знімками. Такі довідки часто переростали у невеликі дослідження, допомагають читачам точніше зрозуміти зміст поетичних творів. Прикладом цього є «Дума про Ніну Строкату» – тут автор використав цікаві світлини з фонду визначного українського мовознавця Святослава Караванського.

Пишучи про діячів видатних, знакових, О. Птащенко намагався обирати найбільш значущу подію в їхньому житті, що, на мою думку, не завжди йому вдавалося. Так, висвітлюючи події початку XVIII століття, поет-аматор закономірно спинився на образі Івана Мазепи. Звісно, авторові було непросто вибрати ключовий епізод із насиченого подіями життя знаменитого гетьмана. Відомо, що хтось акцентував на романтичних пригодах молодого Мазепи, хтось звертав увагу на його стосунки зі своєю хрещеницею, хтось писав про стосунки з Петром Першим (цю тему ми бачимо у фольклорних оповідних текстах, які помістив у «Записках о Южной Руси» Пантелеймон Куліш) тощо. На мою думку, найбільш доречним було б переосмислення ідеї знаменитої «Думи» Івана Мазепи про національну єдність як запоруку перемоги. В «думі» І. Мазепи зокрема є такі слова: «Всі покою щиро прагнуть, / А не в один гуж тягнуть: / Той направо, той наліво. / А всі браття, то-то диво! / Нема ж любови, нема ж згоди, / Од Жовтої взявши Води. / През незгоду всі пропали – / Самі себе звоювали» (Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем. – М., 1827. – С. 37–38). Одна з очевидних ідей цієї «Думи» – Мазепу перемогли свої ж українці, і коли б між народом була єдність, то не бачити «восточному цареві» перемоги.

Одеський автор використав досить поширений засіб – у сні-забутті до втомленого сумними роздумами немолодого гетьмана приходить Богдан Хмельницький, щоб покаятися за те, що вивільнивши свою землю від польського панування, «віддав наш народ у московську неволю» (с. 7). Видіння й було поштовхом до боротьби за незалежність – у своїх планах І. Мазепа звірився лише генеральному писареві Пилипу Орлику.

Нелогічно видається авторська картина трагічних наслідків цієї боротьби: «Та не відав Іван, злої долі не знав, що спіткає Батурин: / Не врятують людей, ані їхніх осель ні молитви, ні мури... / Що ні діти й жінки, ні діди-старики не діждуться пощадити... / Де пройдуть москалі, на гетьманській землі уціліють лиш звірі і гади» (с. 9). Отже, якби І. Мазепа усе це знав, то не боровся б? Відтак доречно було б написати про основну причину такої поразки – відсутність національної згоди та наявність зрадників. Не надто переконливою є й кінцівка «думи». Це авторський заповіт нащадкам – у боротьбі за національну свободу пам'ятати уроки Богдана Хмельницького, Івана Мазепи та Степана Бандери.

Поетична книжка О. Пташенка має не стільки поетичне, скільки пізнавальне значення. Зокрема читачі з цікавістю довідаються про події, пов'язані з Нестором Махном та його армією («Дума про кримський похід повстанців-махновців»). Провідною у творі є думка про віроломність російських більшовиків, з якими махновці об'єдналися для боротьби з військами Врангеля, щоб «землю нашу українську від царського війська звільняти» (с. 12). Одразу після перемоги над ворогом (махновці «коней вороних та й у Чорному морі скупали» – с. 13) на них зненацька напали червоні: «Раптом більшовики – комісари-вовки, – / Не вбоялись ганьби, – мов звірі-хижаки, / На махновські штаби, на повстанські полки уночі налетіли» (с. 14). Зміст своїх дум О. Пташенко доречно прокоментував у своєрідній прозовій післямові «Правда про кримський похід повстанців-махновців», використавши свідчення сподвижника Махна Петра Аршинова, опубліковані 1923 року, а перевидані 1995 (див.: *Аршинов П. А. История махновского движения (1918–1921). – Запоріжжя, 1995*).

Своєрідним продовженням твору про Нестора Махна та його військо є «Дума про трьох братів, трьох селянських синів», складена, як зазначив автор, на основі розповідей його батьків. На мою думку, О. Пташенко добре розповів і про трагізм долі української дівчини, матеріної сестри Яринки, яка була змушена залишитися на заслання у Тотьмі Вологодської області, бо дівчині вже було 18 років, а звільняли із заслання дітей до 16 років («Дума про Яринку»). Яринка прокинулася зранку і, не побачивши своєї молодшої сестри та братів, яких відпустили в Україну, побігла в ліс, де й застудилася. Мати знайшла доньку ледь живою. Всі намагання її врятувати були марними – Яринка померла.

На непростих реаліях повоєнного часу побудовано «Думу про студента Миколу Невірного». Автор зазначив, що «події – дійсні; імена – змінені». У центрі твору – доля студента-відмінника, комсорга факультету Миколи Невірного: парторг шантажем змушує хлопця відмовитися від свого батька, котрий був засуджений як «ворог народу». Микола спершу піддався тиску партійця, але у ключовий момент все ж відмовився від кар'єри. Мотиви цього вчинку однак дуже побутові – «хвора дружина, дипломна робота, мала дитина» (с. 57).

Відгукнувся О. Пташенко й на події помаранчевої революції 2004 року – як і більшість українців, він покладав на неї великі надії, однак слушно написав у невеликій «передмові» до твору: «розбрат і чвари серед політичних “гетьманів” і “отаманів” звели нанівець реалізацію цього шансу, дарованого Богом нашому народові» (с. 58).

Звісно, тексти збірки Олександра Птащенка далеко не поетичні шедеври – прискіпливий літературний критик віднайде в них чимало вад. На мою думку, поетична книжка «Наша Голгофа» усе ж цікава своєю тематикою, щирим патріотизмом автора, його увагою до трагічних сторінок нашої історії, долі українців у радянській тоталітарній системі. Важливо, що автор не припиняє відгукуватися на актуальні теми нашого трагічного сьогодення – до збірки не увійшла його «Дума про Надію Савченко», судилище над якою, як і російська агресія на Донбасі та окупація Криму, найбільш значущі теми останніх років. Не спинятимусь докладно на особливостях змісту цього твору, лише наведу епіграф до нього: «“Надія Савченко і Путін”, “Дівчина проти Імперії зла” – таку картину, я певен, напишуть митці».

Стаття надійшла до редколегії 09.02.2016

Прийнята до друку 20.05.2016